

Міністерство освіти і науки України
Комунальний заклад вищої освіти
«Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА СЕМІНАРСЬКИХ/ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З
ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ»

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Освітньо-професійна програма

Педагогіка вищої школи

2022-2023 навчальний рік

Опис дисципліни «Психологія вищої школи»

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Психологія вищої школи» – розкрити закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта освітньо-професійної діяльності та психологічні особливості науково-педагогічної діяльності викладача, сприяти на цій основі формуванню загальної психологічної культури та компетентності здобувачів освіти, їх готовності до кваліфікованого професійно-педагогічного спілкування зі студентами.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психологія вищої школи» є:

- опанування знань про психологічні особливості студентського періоду життя людини й усвідомлення закономірностей професійного становлення і особистісного зростання майбутніх фахівців;
- розуміння психологічних умов освітньої діяльності здобувачів освіти та науково-професійної діяльності викладачів у вищій школі;
- формування комплексу знань та вмінь, які сприяють вирішенню професійних завдань у діяльності науково-педагогічного працівника, створюють умови для його професійного самовизначення;
- формування професійного мислення здобувачів освіти, набуття ними досвіду творчого використання психологічних знань для вирішення конкретних завдань освітньо-професійної та майбутньої науково-педагогічної діяльності;
- розвиток професійних компетентностей майбутніх фахівців з викладання, консультативної підтримки здобувачів освіти;
- опанування технологіями психолого-педагогічного впливу на розвиток особистості здобувачів освіти, розвиток навичок психологічної та педагогічної фасилітації;
- формування психологічної культури, культури поведінки та спілкування здобувачів освіти.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) інтегральної компетентності

ІК - здатність розв'язувати проблеми, задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освітніх, педагогічних наук.

б) загальних (ЗК):

ЗК 1 - здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу;

ЗК 5 - здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

ЗК 6 - здатність виявляти, ставити та розв'язувати проблеми;

ЗК 7 - здатність до міжособистісної взаємодії;

ЗК 8 - здатність діяти соціально відповідально і свідомо

в) спеціальних (фахових, предметних) (СК):

СК 3 - здатність враховувати різноманітність, індивідуальні особливості студентів у плануванні та реалізації освітнього процесу в закладі освіти;

СК 6 - здатність управляти стратегічним розвитком команди в педагогічній, науково-педагогічній та науковій діяльності;

СК 11 - здатність викладати, консультувати студентів з предмета навчальної дисципліни відповідно до їхніх індивідуальних освітніх потреб.

Кінцеві **програмні результати навчання**, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна:

ПРН 3 - формувати педагогічно доцільну партнерську міжособистісну взаємодію, здійснювати ділову комунікацію, зрозуміло і недвозначно доносити власні міркування, висновки та аргументацію з питань освіти і педагогіки до фахівців і широкого загалу, вести проблемно-тематичну дискусію;

ПРН 5 - організовувати освітній процес на основі студентоцентрованого, компетентнісного, контекстного підходів та сучасних досягнень освітніх, педагогічних наук, управляти навчально-пізнавальною діяльністю, об'єктивно оцінювати результати навчання здобувачів освіти;

ПРН 7 - створювати відкрите освітньо-наукове середовище, сприятливе для здобувачів освіти та спрямоване на забезпечення результатів навчання;

ПРН 10 - приймати ефективні, відповідальні рішення з питань управління в сфері освіти/педагогіки, зокрема у нових або незнайомих середовищах, за наявності багатьох критеріїв та неповної або обмеженої інформації;

ПРН 12 - підвищувати свій загальнокультурний та професійний рівень, визначати напрями і етапи професійного саморозвитку та самоосвіти протягом життя, підвищувати фахову компетентність та педагогічну майстерність.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні психологічні поняття, які розкривають суб'єктивну реальність людини у всіх її виявах як суб'єкту педагогічної діяльності;
- історію і сучасний стан психології вищої школи;
- закономірності і психологічні особливості вікового та індивідуального розвитку особистості студента;
- психологічні вимоги до методів та форм викладання дисциплін у системі вищої школи;
- психологічні закономірності освітнього процесу;
- психологічні особливості саморегуляції особистості у педагогічній та освітній діяльності;

вміти:

- формулювати та перевіряти гіпотези досліджень, аналізувати сутність психічних процесів в залежності від чинників, що на них впливають;
- вивчати особливості особистості, закономірності психічної діяльності, типи, характер, психічні стани, чинники, що впливають на якість функціонування психіки людини у різних видах життєдіяльності;
- здійснювати вимірювання індивідуально-психологічних показників особистості, її пізнавальної та емоційно-вольової сфери, виявляти схильності і здібності людини та резервів її розвитку;

- проводити навчальні заняття та забезпечувати досягнення результатів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб студентів, здійснювати індивідуальний супровід студента під час навчання;

- розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності;

- критично осмислювати проблеми у галузі вищої освіти та на межі галузей знань;

- проводити дослідження закономірностей процесу виховання, навчання, розвитку, формування особистості, способів діяльності;

- продовжувати навчання з високим ступенем автономії.

Семінарські заняття, запропоновані в структурі дисципліни, передбачають роботу здобувачів вищої освіти з літературними джерелами з запропонованої теми, і опрацювання наступних умінь:

- читати наукову та навчальну літературу з психології вищої школи;
- відповідати на прямі фактологічні питання за літературними джерелами;
- аналізувати прочитане з метою відповіді на проблемні та дискусійні питання, а також робити узагальнення і висновки;
- складати конспекти першоджерел і при необхідності користуватися на практичних заняттях;
- використовувати знання, отримані з інших джерел для порівняльного аналізу інформації і побудови системи професійних знань.

Робота на практичному/семінарському занятті відбувається з застосуванням активних методів і форм (семінар-бесіда, семінар-дискусія, семінар з використанням ігрових ситуацій тощо).

Плани семінарських занять

Тема 2. Психологічні засади гуманізації вищої освіти в XXI столітті

Основні поняття теми: цивілізація, духовність, суспільний розвиток, суспільні трансформації, гуманістичні цінності, неперервна освіта, емоційно-ціннісний досвід, педагогічне партнерство, психічна зрілість, інтелектуальна зрілість, особистісна зрілість, особистісне зростання.

План семінарського заняття

1. Історико-культурні та соціальні витоки гуманізації вищої освіти в світі.
2. Роль освіти у формуванні гуманістичних цінностей та гуманістичного мислення сучасної людини.
3. Сучасні теорії розвитку особистості як теоретичний базис гуманізації вищої освіти.
4. Засоби гуманізації вищої освіти.

Література:

1. Авдєєва І.М., Мельникова І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи. Навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2007. 304 с.
2. Ельбрехт О.М. Гуманізація освіти: тенденції і проблеми. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип.10. С.33-38.
3. Кузнецова О.В. Ціннісні орієнтації інноваційної особистості. *Габітус*. 2020. №19/20. С. 133-139.
4. Шемчук О.М. Психологічні особливості професійного мислення фахівця. *Молодий вчений*. 2019. №6 (70), червень. С. 103-108.

Тема 6. Професійне становлення особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою

Основні поняття теми: професіоналізація, навчально-професійна діяльність, провідна діяльність, професійна спрямованість, професійна ідентичність, «Я-концепція», особистісне зростання, професійне становлення, професійний вибір, професійний план, мотивація професійної діяльності.

План семінарського заняття

1. Навчально-професійна діяльність як провідна в студентському віці.

2. Формування професійної спрямованості особистості студента.
3. Чинники та мотивація професійного вибору здобувачів вищої освіти.
4. Готовність до професійної діяльності випускника.

Література:

1. Дуткевич Т.В., Максимчук Н.П. Психологія вищої школи: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2010. 144 с.
2. Кузнєцова О.В. Спрямованість інноваційності в системі рис особистості майбутнього психолога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Психологічні науки* : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. №1 (19). 2018. С. 66 – 73.
3. Я – студент : навчальний посібник / [Огнев'юк В. О., Жильцов О. Б., Караман С. О. та ін.; за заг. ред. Огнев'юка В. О.]. – 2-ге вид., доопр. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 224 с.

Тема 9. Психологічні засади управління освітнім процесом у вищій школі

Основні поняття теми: управлінська діяльність викладача, управлінський вплив, функції управління, стилі управління, управлінське спілкування, педагогічні цінності, педагогічний авторитет, лідерство, професійний імідж.

План семінарського заняття

1. Цілі, зміст, функції та стилі управління освітнім процесом у вищій школі.
2. Психологічні особливості управлінського впливу викладача.
3. Лідерство і фасилітація в управлінні освітнім процесом у вищій школі.
4. Комунікативні засоби управлінського впливу викладача.

Література:

1. Власова О. І., Семиченко В. А., Пащенко С. Ю., Невідома Я. Г. Психологія вищої школи : підручник // за ред. О. І. Власової. К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. 405 с.

2. Бопко І. З. Особливості та проблеми наукової діяльності викладача університету. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія. Педагогічні та психологічні науки.* 2014. №3 (72). С. 44-52.
3. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ, 2005. 345 с.

Тема 10. Психолого-педагогічні умови самоосвіти здобувачів у вищій школі

Основні поняття теми: самоосвіта, саморозвиток, самодетермінація, професійний розвиток, пізнавальні потреби, інтелектуальні потреби, соціальні інтереси, професійне мислення, професійні компетентності, знання, уміння і навички, творчі здібності, мотиви навчання, копінг-стратегії, когнітивний стиль, індивідуальна освітня траєкторія.

План семінарського заняття

1. Роль інформальної освіти у становленні сучасного фахівця та його професійному розвитку.
2. Мотивація самоосвітньої діяльності здобувачів освіти.
3. Процеси цілепокладання як основа самоосвіти та саморозвитку майбутніх професіоналів.
4. Копінг-стратегії, їх роль у самоорганізації освітньої діяльності та прийоми розвитку.
5. Індивідуальні стилі організації інформальної освіти здобувачів у вищій школі.

Література:

1. Зайцева І.В. Мотивація учіння студентів: монографія. Ірпінь, 2000. 191 с.
2. Мухіна Г. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2020. 178 с.
3. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ, 2005. 345 с.
4. Туркот Т.І., Коновал О.А. Педагогіка та психологія вищої школи:

Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Херсон: Олді-плюс, 2013. 466 с.

Тема 14. Психологічні передумови розвитку науково-професійної кар'єри викладача

Основні поняття теми: професійне становлення, професійний розвиток, професійна самореалізація науково-педагогічного працівника, науково-професійна кар'єра, професійні цінності науково-педагогічного працівника, академічні наукові здібності.

План семінарського заняття

1. Особливості професійної кар'єри науково-педагогічного працівника.
2. Кризи професійного розвитку викладача.
3. Умови та ресурси ефективного професійного саморозвитку особистості науково-педагогічного працівника.
4. Профілактика синдрому професійного вигорання викладача.

Література:

1. Мешко О.І. Психологія вищої школи. Навчальний посібник. Тернопіль: «Вектор», 2018. 196 с.
2. Кудіна В.В. Психологія вищої школи: курс лекцій. Київ, 2004. 279 с.
3. Мухіна Г. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2020. 178 с.

Завдання для самостійної роботи з дисципліни «Психологія вищої школи»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Основи психології вищої школи		
1.	<i>Психологія вищої школи, її предмет, завдання та методи.</i> Скласти термінологічний словник з теми «Понятійний апарат психології вищої освіти»	8

2.	<i>Психологічні засади гуманізації вищої освіти в XXI столітті.</i> Скласти порівняльну характеристику традиційної та гуманістичної моделі вищої освіти.	8
3.	<i>Психологічні виміри інноватики в сфері вищої освіти.</i> Підготувати кейс «Інновації у вищій школі»	10
Змістовий модуль 2. Психологія особистості студента вищої школи		
4.	<i>Загальна психологічна характеристика студентського віку.</i> Підготуватися до ділової гри «Психологічні труднощі студентського віку та засоби їх подолання»	12
5.	<i>Особистість здобувача освіти як психічна, соціальна й духовна реальність.</i> Підготувати виступ «Особистісна зрілість: індикатори прояву та шляхи розвитку у здобувачів вищої освіти»	8
6.	<i>Професійне становлення особистості студента.</i> Визначити способи діагностики професійної мотивації студента. Скласти рекомендації з розвитку мотивації освітньо-професійної діяльності у студентів.	10
7.	<i>Психологія міжособистісної взаємодії у студентській групі.</i> Провести дослідження міжособистісних взаємин у студентській групі за допомогою соціометричної методики	10
Змістовий модуль 3. Психологічні особливості освітнього процесу у вищій школі		
8.	<i>Психологія освітньої діяльності студента вищої школи.</i> Визначити проблемні ситуації в навчальній діяльності студента і зробити їх аналіз	10
9.	<i>Психологічні засади управління навчальним процесом у вищій школі.</i> Підготуватися до модерації, визначити типові психологічні труднощі управління освітнім процесом	8
10.	<i>Психолого-педагогічні умови самоосвіти здобувачів у вищій школі.</i> Підібрати вправи для мотиваційного тренінгу для здобувачів освіти щодо розвитку самоосвітньої діяльності	8
11.	<i>Психологія педагогічної взаємодії у вищій школі.</i> Скласти рекомендації з розвитку педагогічного спілкування, запропонувати комплекс вправ з подолання труднощів у	8

	педагогічному спілкуванні	
Змістовий модуль 4. Психологія особистості та діяльності науково-педагогічного працівника		
13.	<i>Психологічні засади науково-педагогічної діяльності.</i> Скласти кейс «Психологічні труднощі у викладацькій діяльності» та здійснити його психологічний аналіз	8
14.	<i>Психологія особистості викладача та науково-педагогічного колективу.</i> Провести діагностику власних особистісно-професійних компетентностей (на вибір)	8
15.	<i>Психологічні передумови розвитку науково-професійної кар'єри викладача.</i> Скласти рекомендації з профілактики професійного вигорання викладача	8
	Усього	124

Методичні рекомендації до окремих видів самостійної роботи

Приступаючи до вибору виду та організації самостійної роботи необхідно пам'ятати, що основне завдання вищої освіти полягає у формуванні творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Вирішення цього завдання навряд чи можливо тільки шляхом передачі знань у готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, що вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність.

До числа основних видів самостійної роботи студентів відносяться:

- опрацювання конспекту лекції, доповнення конспекту рекомендованою літературою;
- читання й аналіз науково-методичної літератури, конспектування;
- літературний огляд, складання бібліографії з певної теми;
- анотування книг, статей;
- складання термінологічних словників;

- підготовка доповідей;
- підготовка есе;
- підготовка презентацій;
- складання каталогів відеороликів з демонстрацією наукових психологічних експериментів, виступів видатних вчених-психологів, актуальних доповідей на науково-практичних конференціях, присвячених психолого-педагогічній проблематики, з аналізом їх контенту;
- складання каталогу психодіагностичних методик, призначених для вивчення різних психічних явищ, накопичення відповідного «банку»;
- проведення діагностики досліджуваних різних психічних явищ;
- складання таблиць спостереження за проявами різних психічних явищ;
- організація та проведення спостереження за проявами різних психічних явищ;
- складання каталогу вправ для розвитку психологічних властивостей і якостей, накопичення відповідного «банку»;
- розробка психолого-педагогічних рекомендацій для батьків та вчителів за рішенням різних психологічних проблем навчання, виховання та розвитку дітей;
- розробка психолого-педагогічних рекомендацій для вчителів за рішенням різних психологічних проблем професіональної діяльності;
- підготовка до дискусії;
- підготовка до мозкового штурму;
- підготовка до проблемно-ситуаційного аналізу (case-study);
- підготовка до ділових і рольових ігор;

Крім зазначених видів СРС в навчальному процесі *підготовки магістрів* використовуються:

- рецензування книг, статей;
- складання тез;
- розробка проекту психологічного дослідження;
- проведення пілотажного психологічного дослідження;
- проведення психологічної експертизи різних явищ суспільного життя, професійної педагогічної діяльності;

- підготовка до модерації;
- складання конспекту лекцій з теми з курсу психології, розробка плану практичного заняття;
- підготовка до делегування повноважень викладача та обмін досвідом.

Наведемо методичні рекомендації до деяких з зазначених видів самостійної роботи студентів.

Читання і аналіз літератури, конспектування тексту, виписки з тексту (підручника, першоджерела, додаткової літератури). Для студента особливу роль відіграє його вміння працювати в бібліотеці. Глибокий аналіз літератури — це не менш складна робота, ніж оригінальне дослідження. Аналіз літератури повинен продемонструвати все відоме й цілком достовірне на сьогодні в досліджуваній проблемі і те, що викликає сумнів і є суперечливим; визначити, які завдання у цій проблемі є першочерговими, стержневими; де і як варто шукати їх розв'язання.

Технологія огляду літератури передбачає наступні елементи:

- складання робочого плану огляду;
- пошук періодики (й укладання картотеки);
- читання і конспектування періодики;
- читання і конспектування основних монографій;
- відбір матеріалу з конспектів, його зіставлення й аналіз;
- написання огляду;
- робота над текстом;
- переписування і виготовлення рисунків, таблиць, графіків, схем.

Огляд літератури завжди має конкретну *мету* та спрямований на вирішення певної поставленої проблеми. Постановка *наукової проблеми* припускає:

- виявлення дефіциту знання;
- усвідомлення потреби в усуненні дефіциту;
- опис проблемної ситуації;
- формулювання проблеми в наукових термінах.

Література, огляд якої необхідно зробити, має охопити практично всі (90-95 %) сучасні дослідження з визначених питань, що у сукупності розкривають зміст

проблеми і представлені в *робочому плані огляду*. Вимога повноти огляду автоматично захищає дослідника від надто широкого підходу. Не варто починати з переказування істин з підручників та навчальних посібників. Мало користі і з детального хронологічного розгляду робіт, з їх аналізу та обговорення. Звернувши увагу на перших дослідників проблеми в одному з перших абзаців, треба переходити до розгляду сучасного стану вивчення проблеми. Необхідно окреслити основну проблематику джерела.

Рекомендується роботу в бібліотеці розпочати зі встановлення *основних понять*, що відносяться до теми, яка вивчається, використовуючи словники і енциклопедії. При цьому складається **бібліографія** за допомогою: систематичного каталога, реферативних журналів (дані анотації на статті з періодичних видань, книг, робіт тощо) та бібліографії відомих робіт в даній галузі дослідження. Бібліографічний опис кожної публікації краще робити на окремих стандартних картках. Маніпулюючи картками, можна робити вибірки з окресленої проблеми.

В результаті складання бібліографії можна зробити висновки:

- про найбільш відомих, необхідних для ознайомлення авторів;
- про кількість публікацій зо теми;
- про тимчасові рамки публікацій;
- про найбільш цитованих авторів.

Бібліографічний опис починається з прізвища автора, його ініціалів, назви книги або статті, назви збірника, видавництва, року, кількості сторінок.

Переважно спочатку необхідно проглянути відібрані книги, не читаючи їх. По книзі, що має наочний покажчик, можна познайомитися з її фрагментами і встановити цінність матеріалу.

Читаючи науково-методичну роботу слід пам'ятати кілька правил. Перш за все необхідно прочитати її в цілому, від початку і до кінця. Не варто читати окремі уривки (частини) наукової роботи, тому що (можливо, у примітці) може залишитися дуже важлива інформаційна подробиця. Навіть монографії не можна читати вибірково, окремими розділами і параграфами, тому що текст є єдиною цілою за змістом і формою працею.

Часто студенти скаржаться на те, що їм важко читати теоретичні праці. Тому необхідним є складання *індивідуального словника професійних та наукових термінів*. В них вказуються слова або словосполучення, які доцільно ввести в подальший обіг як терміни, які мають важливе значення для розуміння психологічної теорії і є складниками науково-психологічного апарату. Їх тлумачення або переклад подається поруч.

Під час читання необхідно робити деякі позначки, дещо *виписувати*. Недоцільно виписувати необхідну інформацію відразу і повністю, врешті, це навіть неекономно (в такому разі пізніше буде важко згрупувати весь матеріал, виділити найважливіше; часом ті ж самі думки можуть повторюватись).

Мета *конспектування* — не тільки записати, а й попередньо опрацювати й проаналізувати основні факти та аргументи автора, щоб можна було їх порівняти з іншими, уже відомими. Типова помилка — конспектування висновків без їх аналізу. В конспекті висновки бажано обґрунтувати, щоб мати змогу критично порівнювати праці і відсіювати все сумнівне. Усі складники методики, наявні у тексті статті, необхідно зібрати і компактно викласти на початку конспекту (навіть якщо сам автор не надає їм належного значення), адже саме вони є дуже суттєвими для власного аналізу.

Починати конспект необхідно із запису повних вихідних даних друкарської роботи, а закінчувати коротким бібліографічним описом з коментарями.

У загальному зошиті, де всі конспекти пронумеровані, записуються вихідні дані *статті*: прізвища та ініціали всіх авторів, повну назву статті (мовою оригіналу), журнал, том, номер, рік видання, сторінку. Для *книги* слід зазначити назву міста, де видано її, видавництво, рік видання, сторінку. Наприклад: Sanford H. Cadish, Monrad G. Paulsen. Criminal Law and Its Processes. Cases and Materials. — Boston, Toronto: Little, Brown and Company. — 1990. — PP. 128-155. Це є необхідним в доведенні посилань та свідчить про наукову культуру і знання сучасного справочинства.

У конспекті повинні бути чітко виділені цитати, свої коментарі, зауваження. На полях зазначаються сторінки, до яких відноситься певний фрагмент, на випадок

звернення до першоджерела. Обов'язково слід записувати словами зміст усіх графічних скорочень, абревіатур. Те, що само собою зрозуміло під час читання, з часом забудеться. Графіки й таблиці, які зацікавили, потрібно перерисувати та пронумерувати — це полегшить подальшу роботу з конспектом.

Конспектування прискорює *система скорочень*, але слід пам'ятати, що при читанні власного конспекту, важливо швидко вловити суть справи, не відволікаючись на розшифрування скорочень різного типу.

Перш ніж приступити до конспектування теоретичної праці, виданої іноземною мовою, необхідно ознайомитися з загальним змістом тексту, пронумерувати абзаци і виділити ключові фрагменти тексту. Щоб не було труднощів лексичного і граматичного характеру, необхідно визначити значення важких для розуміння слів, словосполучень або граматичних конструкцій. При неповному розумінні тексту після підготовчого етапу роботи доцільно зробити повний переклад тексту, звертаючи особливу увагу на важкі для перекладу і розуміння місця. Коли текст стає повністю зрозумілим, тоді можна переходити до конспектування теоретичної праці. Краще відразу писати конспект тією мовою, якою необхідно писати огляд наукової літератури, але зробіть позначку, якою мовою було написано використане інформаційне джерело.

Співвідношення між обсягом статті й конспекту залежить також від складності змісту, кількості різноманітних фактів; але в середньому, набувши деякого досвіду, вдається стиснути матеріал у пропорції 1:8-1:10. Якщо цікавить тільки якийсь окремий висновок або тільки методика дослідження, не обов'язково конспектувати всю статтю, але прочитати її необхідно повністю.

Завершення роботи з літературою - написання огляду.

Літературний огляд може бути побудований:

- по етапах дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів;
- за логікою питань, що вивчаються, тобто може бути опис проявів психічного явища по частинах, інтенсивності та інших характеристиках, наприклад:
- місце даного явища серед інших психічних явищ (взаємозв'язки і взаємовплив);

- комплексний склад явища, що вивчається: його структура, суть, природа явища, різноманітність визначень;
- розуміння явища, що вивчається, різними авторами;
- закономірності, яким підпорядковується явище;
- практичне використання явища, властивостей і функцій.

У літературному огляді необхідно: дати характеристику ступеня дослідженості проблеми, наскільки вона вивчена в цілому і з окремих питань, виділити маловивчені і невивчені питання, суперечності в розумінні природи явища, як в цілому, так і його окремих сторін.

Анотація – це короткий зміст книги чи іншого видання, а також коротка характеристика видання: рукопису, монографії, статті, книги. Анотація показує відмінні особливості чи переваги твору, допомагає читачу зорієнтуватися в їх виборі.

Анотування праць все ширше застосовується на практиці. Стрімке зростання обсягу різного роду інформації висуває проблему її своєчасного одержання. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є скорочений виклад матеріалу (його ущільнення або компресія). Елементи компресії тексту дають вигравш у часі при опрацюванні початкової інформації.

Ефект згортання інформації досягається через оволодіння прийомами ущільнення або компресії тексту. На сьогодні цей прийом досить добре вивчено і його широко використовують під час опрацювання текстів, різних за жанрами. В цілому методика смислової компресії тексту побудована на відборі й подальшому об'єднанні за змістом найбільш інформативних його частин. Ступінь згортання тексту не є величиною постійною. Він залежить від певного ряду чинників, цілей, завдань, мети опрацювання інформації, часу, який відводиться на цю діяльність.

Розрізняють низький, середній і високий ступені згортання тексту. Для *низького ступеня згортання* характерні такі прийоми, як стягнення й вилучення.

Стягнення — це реконструкція (найчастіше — суто граматична) невеликих за обсягом фраз, які передають певну думку.

Вилучення — це пропуск у фразі або групі фраз певної кількості слів, словосполучень або навіть частин фраз, які не несуть суттєвого смислового навантаження.

Середній ступінь згортання тексту передбачає передачу основної думки теми або мовної ситуації і виклад позиції автора з цього питання. При середньому ступені згортання тексту необхідним є повне вилучення надлишкової інформації. Виправданим є також вилучення уже відомих у науці даних. Було б непогано зафіксувати думки, об'єднані тематично. Крім прийому вилучення, використовуються також прийоми переміщення й заміни.

Переміщення — це вилучення уривків у тексті (слів у реченні), зміни у плані, викладі й реорганізації текстового масиву. При цьому може статися деяке порушення хронології викладу тексту.

Заміна у тексті — це передача думок іншими мовними засобами. Як відомо, при згортанні будь-якого словесного матеріалу без перефразування взагалі важко обійтися.

Високий ступінь згортання тексту можна досягти як в рамках одного, так і декількох суміжних тематичних напрямків залежно від характеру зв'язку між ними при наявності високого рівня фонових знань автора щодо самої теми конспекту. Основним прийомом при цьому виступає *узагальнення*. Воно використовується лише за умов досягнення глибокого і повного розуміння змісту тексту.

Узагальнення — це відбір загальних суттєвих ознак з низки описуваних явищ або подій, а потім — словесне формулювання висновку, який об'єктивно впливає з тексту. Узагальнення дозволяє максимально коротко й змістовно сформулювати головну думку. Разом з тим воно не передає конкретного змісту тексту. Тому цей прийом використовується лише тоді, коли інформація позбавлена цінності або новизни і служить тільки фоном щодо вибраної теми.

Анотація тексту краще сприймається, якщо вона має логічний *початок, розвиток і закінчення*. Початок — це формулювання основної думки тексту. Розвиток підтверджує, розкриває, уточнює, доповнює згорнуту інформацію

основної частини джерела. Закінчення — це результат, висновок. Початок і закінчення віддзеркалюють головні думки основної частини джерела.

Доповідь – публічне повідомлення, розгорнутий виклад на певну тему. Як вид самостійної роботи студентів у вузі доповідь широко використовується для підготовки до лекції-дискусії, семінарського заняття, ділової гри, колоквиуму, в процесі проектної роботи, навчально-дослідної роботи тощо.

Перевагою цього методу є можливість викласти великий обсяг матеріалу за короткий час. Однак у процесі доповіді відзначається незначна ступінь запам'ятовування, відсутність активності учасників. Тому *основні вимоги до доповіді*:

- актуальність теми,
- ясність мети, наявність плану із заголовками за темами (рекомендується представити на слайді або на дошці);
- змістовність, наявність нової інформації для слухачів;
- науковість;
- використання коштів активізації уваги слухачів, в т.ч. засобів візуалізації (діаграми, таблиці, малюнки, фотографії, відеоролики)
- урахування ліміту часу (10-15 хв.).

Це робота, що вимагає навичок роботи з літературою. Студент повинен не тільки вибрати тему доповіді, виходячи зі своїх інтересів, а й зуміти підібрати літературу, вибрати з неї найбільш істотне, перекласти своїми словами і викласти в певній послідовності. Доповідь повинна бути з науковим обґрунтуванням, пов'язана з конкретними життєвими фактами, мати ілюстративний матеріал. Кількість залученої літератури для доповіді набагато більше, ніж в рефераті, і сам обсяг роботи набагато ширше і глибше.

Доповідь вимагає плану. План має бути відповідний самому змісту і відображати його. Крім того, студент, приступаючи до складання доповіді, повинен мати конспекти літературних джерел з досліджуваної проблеми. При оцінці доповіді враховуються її *зміст, форма*, а також *культура мови* доповідача.

Тези до доповіді – невелика стаття, яка потім розгортається в доповідь. Мета складання тез – викласти суть матеріалу у дефініціях. Найчастіше в тезах відбивається постановка задач до теми викладу або висновки на основі проведеного аналізу.

Перед складанням тез, необхідно уважно прочитати роботи, проаналізувати структуру. Якщо тексту роботи ще немає, то слід подумати, зі скількох частин вона має складатися. Обов'язковою умовою є визначення мети доповіді та актуальність теми. Далі слід сформулювати проблему, якій присвячена робота. Тут слід приділити увагу дослідженню точок зору різних авторів і порівняти їх зі своєю думкою з даного питання. Якщо тези складаються до роботи, яка присвячена новому методу дослідження, то в першу чергу, слід розповісти, які методи існують і чим відрізняється новий, який підлягає дослідженню. Не зайвим буде провести порівняльний аналіз переваг і недоліків нового методу, звернути увагу аудиторії на метод дослідження. Обов'язково потрібно зробити висновок.

Тези повинні бути пов'язані один з одним логічною послідовністю викладу, а їх доказ може бути розкрито в тексті основної роботи. Адже основне завдання написання тез не переказати інформацію, представлену в доповіді, а розкрити зміст роботи. Абсолютно не варто переписувати доповідь або вибирати випадкові фрази. Це має бути повноцінна робота, яка відображає суть аналізованої проблеми.

Тези бувають двох видів. Перший відноситься до викладу основних понять роботи іншого автора, другий присвячений складанню основних положень власної роботи. Стислість тез зовсім не означає, що вони повинні містити поверхневі дані, навпаки, вони повинні містити лаконічну інформацію та висловлювати глибоку думку. Кожне твердження має бути обгрунтоване або усно, або потрібно вказати, що докладна інформація міститься в доповіді. Тези не повинні містити емоційно забарвлених визначень. Це наукова суха робота, яка повинна бути зрозуміла аудиторії і повинна містити основні дані по темі. При цьому слухачі повинні зрозуміти, про що йде мова.

Часто доповідь супроводжується мультимедійною презентацією, що дозволяє найбільш дохідливо і яскраво представити повідомлення.

Навчальна презентація – це персональне представлення проектів, доповідей за допомогою технічних засобів візуалізації, використовується в якості наочного посібника або зорового ряду.

Підготовка презентації починається з чіткого формулювання цілей. Конкретизація мети дозволяє визначити *вид презентації*:

- презентація інформації (мета – проінформувати аудиторію про нові дослідження та підходи в практичній роботі);
- презентація думок (мета – вплинути на формування думок);
- презентація як допомога в ухваленні рішення (мета – стимулювати прийняття певного рішення).

Така різноманітність видів презентації вказує на можливості її використання в різних формах самостійної роботи (у захисті проектів, в дискусії, під час обговорення рефератів, доповідей, в ділових іграх, ситуаційному аналізі тощо).

Презентація, як правило, складається з чотирьох функціонально різних частин, у кожній з яких свої завдання і засоби:

- 1) вступ (завдання – викликати увагу, повагу та інтерес);
- 2) основна частина (задача залежить від виду презентації);
- 3) висновок (завдання – резюмувати свій виступ);
- 4) відповіді на запитання (завдання – зняти заперечення і непорозуміння, розкрити деякі деталі).

Розглянемо *основні вимоги до презентації*:

- відповідність змісту презентації поставленим дидактичним цілям і завданням;
- дотримання прийнятих правил орфографії, пунктуації, скорочень і правил оформлення тексту (відсутність точки в заголовках і т.ін.);
- відсутність фактичних помилок, достовірність поданої інформації;
- лаконічність тексту на слайді;
- завершеність (зміст кожної частини текстової інформації логічно завершено);
- об'єднання семантично пов'язаних інформаційних елементів в цілісно сприймаються групи;
- стислість і стислість викладу, максимальна інформативність тексту;

- розташування інформації на слайді (переважно горизонтальне розташування інформації, зверху вниз по головній діагоналі; найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрану; якщо на слайді картинка, напис повинен розташовуватися під нею; бажано формувати текст по ширині; не допускати «рваних» країв тексту);
- наявність не більше одного логічного наголосу: почервоніння, яскравість, обведення, миготіння, рух;
- інформація має бути подана привабливо, оригінально, звертати увагу аудиторії.

Вимоги до візуального і звукового ряду:

- використання тільки оптимізованих зображень;
- відповідність зображень змістом;
- відповідність зображень віковим особливостям учнів;
- якість зображення (контраст зображення по відношенню до фону; відсутність «зайвих» деталей на фотографії або картинці, яскравість і контрастність зображення, однаковий формат файлів);
- якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів);
- обґрунтованість і раціональність використання графічних об'єктів.

Вимоги до тексту:

- читаність тексту на тлі слайда презентації (текст виразно видно на тлі слайда, використання контрастних кольорів для фону і тексту);
- кегль шрифту відповідає віковим особливостям учнів і повинен бути не менше 24 пунктів;
- ставлення товщини основних штрихів шрифту до їх висоті орієнтовно становить 1: 5; найбільш легким для читання відношення розміру шрифту до проміжків між буквами: від 1: 0,375 до 1: 0,75;
- використання шрифтів без зарубок (їх легше читати) і не більше 3-х варіантів шрифту;
- довжина рядка не більше 36 знаків;
- відстань між рядками усередині абзацу 1,5, а між абзаців - 2 інтервали;
- підкреслення використовується лише в гіперпосиланнях.

Вимоги до дизайну:

- використання єдиного стилю оформлення;
- відповідність стилю оформлення презентації (графічного, звукового, анімаційного) змісту презентації;
- використання для фону слайда психологічно комфортного тону;
- фон повинен бути елементом заднього плану: виділяти, відтіняти, підкреслювати інформацію, що знаходиться на слайді, але не затуляти її;
- використання не більше трьох кольорів на одному слайді (один для фону, другий для заголовків, третій для тексту);
- відповідність шаблону представлений темі (в деяких випадках може бути нейтральним);
- доцільність використання анімаційних ефектів.

Вимоги до якості навігації:

- працездатність елементів навігації;
- якість інтерфейсу;
- доцільність і раціональність використання навігації.

Вимоги до ефективності використання презентації:

- забезпечення всіх рівнів комп'ютерної підтримки: індивідуальної, групової, фронтальної роботи учнів;
- педагогічна доцільність використання презентації;
- врахування вимог до використання технічних засобів;
- адаптивність мультимедійної презентації, можливість внесення до неї змін і доповнень в залежності від навчальної програми та особливостей конкретного навчального закладу, цілей педагогів;
- творчий, оригінальний підхід до створення презентації.

Презентація не повинна бути нудною, монотонною, громіздкою (оптимально це 10-15 слайдів).

На титульному слайді вказуються дані автора (ПІБ та назву навчального закладу), назва матеріалу, дата розробки. На останньому слайді вказується перелік використовуваних джерел, активні і точні посилання на всі графічні об'єкти. На

завершальному слайді можна ще раз вказати інформацію про автора презентації (слайд № 1) з фотографією і контактною інформацією про автора (пошта, телефон).

Важливим жанром наукової комунікації, який доцільно використовувати в самостійній роботі студентів, є рецензія.

Рецензія передбачає аналіз та оцінювання певного твору (наукової праці), критичний розбір, проведення наукового обговорення й діалогу.

Рецензія передбачає коментування основних положень рецензованої праці (тлумачення думки автора, висловлення особистого ставлення до поставленої проблеми); узагальнену аргументовану оцінку; висновки про значення аналізованої праці. Об'єктом оцінювання є повнота, глибина, всебічність розкриття теми; новизна та актуальність поставлених завдань і проблем; коректність аргументації і системи доказів; достовірність результатів; переконливість висновків.

Типовий план написання тексту рецензії

1. Об'єкт і предмет аналізу.
2. Актуальність теми.
3. Короткий зміст.
4. Формулювання основної тези.
5. Загальна оцінка.
6. Недоліки, хиби, огріхи праці.
7. Висновки.

Мовні кліше для написання рецензії:

Актуальність теми обумовлена... Дослідження присвячене актуальній темі... Автор розглядає важливі питання сучасності...

Дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків тощо (вказується загальна кількість сторінок, позицій у списку використаних джерел, наявність ілюстрацій, таблиць, графіків)... На початку дослідження (статті, монографії, дисертації) автор указує на... Автор аналізує наявні джерела з цієї проблеми...

Дослідник розглядає питання... Автор (учений, дослідник) доводить, що ... Аргументовано стверджується, що ..

Основна проблема дослідження полягає у ... У статті на перше місце висувається питання про ... Робота відрізняється... Автор доводить свою думку значним ілюстративним матеріалом ...

Ідея автора ... досить продуктивна. Висновки автора достовірні й результативні. Вони ґрунтуються на аналізі значного фактичного матеріалу.

Варто відзначити певні дискусійні моменти... Серед недоліків дослідження До прорахунків роботи належать

Загалом це цікава та корисна робота.

Особливість рецензії полягає у вмінні спілкуватися, вести діалог (часто уявний) між рецензентом та автором твору, рецензентом і читачами. Нерідко автор рецензії виявляє свої особистісні цінності, виступає аналітиком чи полемістом, який зі знанням справи оцінює первинний документ, висуває свої зауваження, подає поради, рекомендації, пропонує імпульси до наукового діалогу.

Есе́ (фр. *essai* — спроба, начерк) — невеликий за обсягом прозовий твір-роздум, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора.

Деякі ознаки есе:

- наявність конкретної теми або питання; твір, присвячений аналізу широкого кола проблем, за визначенням не може бути виконано в цьому жанрі;
- висловлювання індивідуальних вражень і міркувань з конкретного приводу чи питання без претензій на визначальне або вичерпне трактування предмету;
- як правило, передбачає нове, суб'єктивно забарвлене слово, такий твір може мати філософський, науково-популярний або чисто белетристичний характер;
- у змісті есе оцінюються, в першу чергу, особистість автора – його світогляд, думки і почуття.

Структура і план есе визначається наступними вимогами: 1) думки автора з проблеми викладаються у формі коротких тез; 2) думка повинна бути підкріплена доказами, тому за тезою вказують аргументи. Це факти, явища суспільного життя, події, життєві ситуації і життєвий досвід, наукові докази, посилання на думку вчених та ін. Краще приводити два аргументи на користь кожної тези: один аргумент здається непереконливим, три аргументи можуть "перевантажити" виклад, виконаний в жанрі, орієнтованому на стислість і образність. Кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки розвитку думки. При цьому зберігається внутрішня смислова єдність.

При написанні есе важливо також враховувати наступні моменти:

- вступ і висновок повинні фокусувати увагу на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновках резюмується думка автора). Почніть з головної ідеї або яскравої фрази.
- необхідно виділення абзаців, червоних рядків, встановлення логічного зв'язку абзаців: так досягається цілісність роботи.
- стиль викладу: емоційність, експресивність, художність.

При цьому есе характеризується невеликим обсягом (від 3 до 7 сторінок комп'ютерного тексту).

Основні помилки при написанні есе:

1. Погана перевірка. Необхідно перевірити не тільки грамотність, а й переконатися в тому, що в тексті немає двозначних виразів, невдалих оборотів і т.д.
2. Стомлюючі передмови, недостатня кількість деталей, прикладів, вживання штампів.
3. Багатослів'я, довгі фрази. Коли закінчите писати, зробіть таку вправу. Надайте кожному абзацу букву: або S (коротка) - менше 10 слів, M (середній) - менше 20 слів, L (Long) - 20 і болем слів. Правильним є наступний порядок – M S M L M S. Неправильним – S S S M L L L.

В цілому, як вид самостійної роботи студентів есе орієнтоване на розвитку таких навичок, як самостійне творче мислення і письмовий виклад власних думок. Його написання дозволяє навчитися чітко і грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні поняття, виділяти причинно-

наслідкові зв'язки, ілюструвати досвід відповідними прикладами, аргументувати свої висновки.

Отже, самостійна робота є по своїй суті засобом організації пізнавальної діяльності, засобом керування нею і залучення студентів у самостійну пізнавальну діяльність, засобом виховання самостійності, заснована на системі пізнавальних завдань, розрахованій на формування у кожного студента знань, умінь і навичок необхідного рівня. Тому без правильно організованої, і регулярної самостійної навчальної роботи студентів вузівська освіта не може бути успішною.

Контроль за СРС та її результатами

Основними видами контролю самостійної роботи студентів є:

- вхідний контроль знань і умінь студентів при початку вивчення дисципліни;
- поточний контроль, тобто регулярне відстеження рівня засвоєння матеріалу на лекціях, практичних та лабораторних заняттях;
- проміжний контроль після закінчення вивчення розділу курсу;
- самоконтроль, здійснюваний студентом в процесі вивчення дисципліни при підготовці до контрольних заходів;
- взаємооцінювання;
- захист проекту, творчого завдання;
- підсумковий контроль з дисципліни у вигляді заліку.

За характером виконуваної роботи види та форми контролю за СРС можуть бути наступними:

- колоквиум;
- контрольна робота;
- письмовий та усний звіт;
- перевірка конспектів літературних джерел;
- співбесіда за індивідуальними і семестрових завданнями;
- включення питань за темами, що виносяться на СРС, на заліки та іспити;
- підготовка і написання курсових робіт;
- інші форми контролю.

Одним з найбільш використовуваних у курсі є *тестовий контроль* знань і умінь студентів, який відрізняється об'єктивністю, дозволяє економити час викладача, значною мірою звільняє його від рутинної роботи, і допомагає більшою мірою зосередитися на творчій частині викладання, має високий ступінь диференціації за рівнем знань і умінь, і дуже ефективний при реалізації рейтингових систем, дає можливість значною мірою індивідуалізувати процес навчання шляхом підбору індивідуальних завдань для практичних занять, індивідуальної та самостійної роботи, дозволяє прогнозувати темпи і результативність навчання кожного студента.

Тестування допомагає викладачеві виявити структуру знань студентів і на цій основі переоцінити методичні підходи до навчання з дисципліни, індивідуалізувати процес навчання. Все ширше проникають у навчальний процес автоматизовані навчальні та навчально-контролюючі системи, які дозволяють студенту самостійно вивчати ту чи іншу дисципліну і одночасно контролювати рівень засвоєння матеріалу.

Контроль результатів самостійної роботи студентів здійснюється в межах часу, зазначеного в навчальних планах на аудиторні навчальні заняття з дисципліни і позааудиторну самостійну роботу студентів і проходить в письмовій, усній або змішаній формі, з поданням продукту творчої діяльності студента. Контроль результатів самостійної роботи студентів може проводитися одночасно з поточним і проміжним контролем знань студентів з відповідної дисципліни. Результати контролю самостійної роботи студентів повинні враховуватися при здійсненні підсумкового контролю з дисципліни.

При цьому важливою стороною контролю виступає *оцінювання*. Оцінювання студентів – можливість об'єктивно відобразити в балах знання та індивідуальні здібності студентів, їхні зусилля, витрачені на виконання того чи іншого виду самостійної роботи. Загальнопедагогічними критеріями оцінки результатів організованої самостійної роботи студента є:

- ступінь освоєння студентом навчального матеріалу на рівні навчальних компетенцій;

- вміння студента використовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань;
- сформованість загальнонавчальних умінь;
- обґрунтованість і чіткість викладу відповіді;
- оформлення звітнього матеріалу відповідно до вимог;
- творчий підхід до виконання самостійної роботи;
- рівень сформованості аналітичних, прогностичних, рефлексивних умінь;
- рівень володіння усним і письмовим спілкуванням;
- рівень володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, їх сила і слабкість, здатність критичного ставлення до інформації;
- рівень відповідальності за своє навчання і самоорганізацію самостійної пізнавальної діяльності.

Існує великий простір для створення блоку диференційованих індивідуальних завдань, кожне з яких має свою «ціну». Зароблені студентами бали підсумовуються і переводяться у бали ECTS і звичні оцінки (відмінно, добре, задовільно, незадовільно). У систему рейтингової оцінки включаються додаткові заохочувальні бали за оригінальність, новизну підходів до виконання завдань для самостійної роботи або розв'язання наукових проблем. У студента є можливість підвищити навчальний рейтинг шляхом участі у позанавчальній роботі (участь в олімпіадах, конференціях; виконання індивідуальних творчих завдань, рефератів; участь у роботі наукового гуртка тощо). При цьому студенти, які не поспішають здавати роботу вчасно, можуть отримати і негативні бали.

Рекомендована література

Основна

1. Виноградова В.Є., Юрченко В.І. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти: навч. посіб. К.: Каравела, 2018. 296 с.
2. Власова О. І., Семиченко В. А., Пащенко С. Ю., Невідома Я. Г. Психологія вищої школи : підручник // за ред. О. І. Власової. К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. 405 с.

3. Дуткевич Т.В., Максимчук Н.П. Психологія вищої школи: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2010. 144 с.
4. Мешко О.І. Психологія вищої школи. Навчальний посібник. Тернопіль: «Вектор», 2018. 196 с.
5. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. Київ: Каравелла, 2018. 360с.
6. Я – студент : навчальний посібник / [Огнев'юк В. О., Жильцов О. Б., Караман С. О. та ін.; за заг. ред. Огнев'юка В. О.]. – 2-ге вид., доопр. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 224 с.

Додаткова

1. Авдєєва І.М., Мельникова І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи. Навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2007. 304 с.
2. Барвинський А. А. Курс лекцій з психології і педагогіки. Розділ «Психологія і педагогіка вищої школи» : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2015. 110 с.
3. Бопко І. З. Особливості та проблеми наукової діяльності викладача університету. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія. Педагогічні та психологічні науки.* 2014. №3 (72). С. 44-52.
4. Ельбрехт О.М. Гуманізація освіти: тенденції і проблеми. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2012. Вип.10. С.33-38.
5. Євтух М.Б. Педагогічна психологія: Підручник / М.Б. Євтух, Е.В. Лузік, Н.В. Ладогубець, Т.В. Ільїна. К.: КондорВидавництво, 2015. 420 с.
6. Козак Л.В. Педагогічна інноватика у розвитку нових напрямів освіти. *Освітологічний дискурс.* 2014. № 2 (6). С. 74-85.
7. Кузнецова О.В. Спрямованість інноваційності в системі рис особистості майбутнього психолога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової.* №1 (19). 2018. С. 66 – 73.
8. Кузнецова О.В. Ціннісні орієнтації інноваційної особистості. *Габітус.* 2020. №19/20. С. 133-139.

9. Кузнєцова О.В. Розвиток інноваційності педагога в системі неперервної освіти: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку» (Одеса, 14 травня 2021 р.) / за заг. ред. В.В.Ягоднікової. Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. С.190-194.
10. Кудіна В.В. Психологія вищої школи: курс лекцій. Київ, 2004. 279 с.
11. Мухіна Г. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2020. 178 с.
12. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ, 2005. 345 с.
13. Токарева Н.М. Основи педагогічної психології: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2013. 223 с.
14. Туркот Т.І., Коновал О.А. Педагогіка та психологія вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Херсон: Олді-плюс, 2013. 466 с.
15. Фурман А.В., Шандрук С.К. Психологічні особливості розвитку професійної креативності майбутніх фахівців соціогуманітарного профілю : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці». Дніпропетровськ (11-12 квітня 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. С.32-36.
16. Шемчук О.М. Психологічні особливості професійного мислення фахівця. Молодий вчений. 2019. №6 (70), червень. С. 103-108.

Електронні інформаційні ресурси

1. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/>
2. Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/>

3. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. URL: <http://ipood.com.ua/>
4. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
5. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
6. Одеська національна наукова бібліотека. URL: <http://odnb.odessa.ua/>
7. Український громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів. . URL: <https://prometheus.org.ua/>
8. Educational Era. Студія онлайн освіти. URL: <https://www.ed-era.com>
- 9.